

Beoordelen van bekwaamheid vraagt beoordelaarsbekwaamheid

Leo Dercksen en Jane Groenendijk

Vanaf 1 augustus 1996 hebben drie ROC's¹ in Overijssel de krachten gebundeld. Doel daarvan was het vernieuwen en verbeteren van de onderwijsorganisatie en –uitvoering in de sector V&V². Speerpunt in de veranderingen was de vernieuwing van de examinering. Het samenwerkingsverband heeft proeven van bekwaamheid ontwikkeld en daarmee gedurende enkele jaren ervaring opgedaan. Evaluaties wezen vervolgens uit dat het instrument (de proeven) zeker nog voor verbetering vatbaar was, maar dat vooral een investering nodig was in de ondersteuning en professionalisering van de beoordelaars die met de proeven werkten. Anders gezegd: de hamer deugde, maar het timmeren ermee lukte nog niet overal even goed. In dit artikel richten we onze aandacht op hoe de beoordelaars zijn getraind en welke positieve effecten dat inmiddels heeft.

1 Uitgangspunten voor het onderwijs

In de samenwerkingsovereenkomst hebben de ROC's vier belangrijke uitgangspunten geformuleerd voor de vormgeving van het onderwijs:

1 Competentiegericht curriculum

Het belangrijkste uitgangspunt is dat in het onderwijs beroepsvaardigheden centraal staan en niet leerstof of vak- of leergebieden. De opleidingen zijn gericht op de ontwikkeling van competenties of beroepsbekwaamheden. Of iemand beschikt over een competentie blijkt pas in een bepaalde situatie (context) uit bepaald gedrag (actie).

2 Integratie en afstemming

De begrippen integratie en afstemming nemen een prominente plaats in. Concreet betekent dit:

- Zorgvuldige afstemming tussen school- en praktijkcomponent. Actieve deelname van zorginstellingen bij de vormgeving van de opleidingen zal de integratie en daarmee de kwaliteit van het onderwijs positief beïnvloeden.
- Vanuit gehelen (zorgsituatie, zorgcategorie, setting) toewerken naar onderdelen.

3 Transfer van leerresultaten

Naar leerresultaten toewerken is een belangrijk principe bij het vormgeven van leertrajecten. Effectieve leertrajecten resulteren in voor de werkpraktijk relevante competenties. Kennis alleen is een onvoldoende voorwaarde voor succesvol functioneren. Pas wanneer kennis kan worden toegepast in uiteenlopende, concrete situaties (transfer), krijgt de kennis waarde voor de student en de zorginstellingen. Transfer van leerresultaten is mogelijk tussen de school en de zorgsituatie, maar ook tussen verschillende zorgsituaties waarin de student (leer)ervaringen opdoet.

4 Leren te leren

Vooruitlopend op de eisen die de beroepspraktijk stelt is het van belang dat studenten tijdens de opleiding 'leren te leren'. Dit betekent dat zij het vermogen ontwikkelen om te reflecteren op hun eigen leerproces en daaraan conclusies verbinden voor toekomstige leerprocessen. In de leertrajecten verwerven studenten bekwaamheden in een cyclus waarin denken, actief experimenteren, het opdoen van ervaringen en reflectie daarop elkaar opvolgen. Studenten leren te leren door deze cyclus ook te betrekken op het leerproces zelf.

¹ De samenwerkingsovereenkomst is gesloten tussen het ROC van Twente met locaties in Almelo, Enschede en Hengelo, het Deltion College te Zwolle en Landstede met vestigingen in Zwolle en Raalte.

² Deze sector omvat de opleidingen tot zorg hulp, helpende, verzorgende en verpleegkundige.

2 Vernieuwing van en via de examinering

Examens hebben een sterk sturende werking op leerprocessen. Studenten richten hun inspanningen vaak op de eisen die het examen stelt. Om die reden ligt het voor de hand om bij competentiegericht onderwijs aantrekkelijke toetsen te maken die studenten uitdagen en hen de gelegenheid geven om te laten zien dat zij over de beoogde competenties beschikken. Dit was voor het samenwerkingsverband RBA-4 de reden om zich te gaan toeleggen op competentiegerichte toetsen in de vorm van proeven van bekwaamheid. Vervolgens zijn de ontwikkelde proeven leidend geworden voor de inrichting van het curriculum en de leerprocessen.

3 Permanent werken aan kwaliteitsverbetering

Hieronder beschrijven we welke ontwikkeling de examenbank RBA-4 heeft ingezet ter bevordering van de kwaliteit. Centraal daarin staat de deskundigheidsbevordering voor beoordelaars, die gericht is op het ontwikkelen en versterken van de bekwaamheden waar competentiegericht beoordelen een beroep op doet. Ook voor de beoordelaars zelf is een proeve van bekwaamheid ontwikkeld. Door middel van een training die de ROC's in de regio aanbieden aan beoordelaars (docenten, praktijkopleiders en werkbegeleiders) kunnen die zich voorbereiden op hun rol.

3.1 Ontwikkeling

Na zo'n vier jaar met de proeven gewerkt te hebben ontstond binnen het samenwerkingsverband de wens tot het valideren en verbeteren van de proeven. Deze wens werd mede ingegeven door de evaluatie van de proeven en de eisen die de exameninstelling stelde aan de proeven. Uit de evaluatie bleek dat er veel verschil was in de kwaliteit van beoordelaars, met als gevolg dat niet elke student eenzelfde examen kon worden gegarandeerd. Met andere woorden: de betrouwbaarheid van de proeven was te laag. Studenten spraken over makkelijke en moeilijke instellingen, waarmee ze feitelijk doelden op de beoordelaars. Naar aanleiding van deze constatering is besloten om niet alleen te investeren in de verbetering van de proeven van bekwaamheid zelf, maar ook in de professionalisering van de beoordelaars die met de proeven werken. Niet met de bedoeling om alle beoordelaars in eenzelfde keurslijf te persen, wel vanuit de wens de gelijkwaardigheid van de examinering over instellingen heen te bevorderen.

4 De proeve van bekwaamheid voor de beoordelaar

De proeve van bekwaamheid voor de beoordelaar (kortweg: beoordelaarsproeve) is het instrument waarmee beoordelaars (in zorginstellingen en in ROC's) kunnen laten zien dat zij in staat zijn om leerlingen te beoordelen.

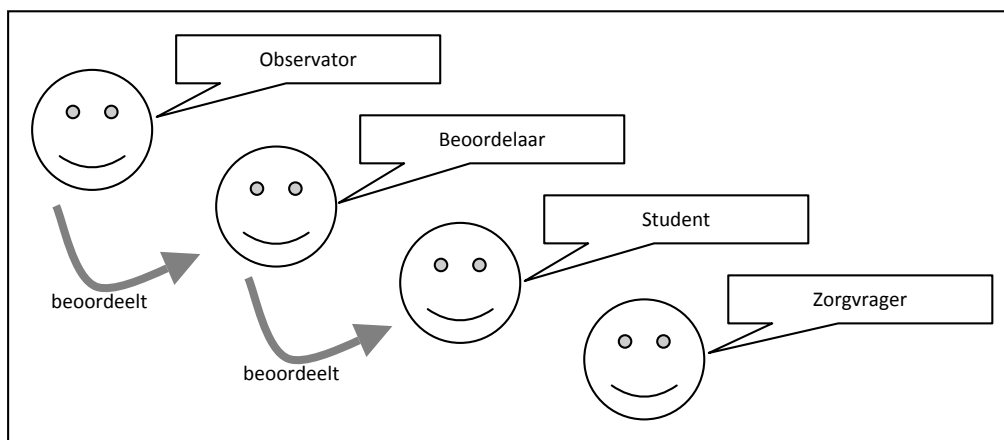
4.1 Onderdelen

De beoordelaarsproeve bestaat uit de volgende onderdelen:

1. het titelblad;
2. de inhoudsopgave;
3. een introductie op de proeve met daarin:
 - een toelichting op het doel en de opzet van de proeve;
 - een toelichting op de rol van de beoordelaar;
 - een beschrijving van de uit te voeren activiteiten;
 - informatie over de nabespreking (beoordeling en feedback);
 - een indicatie van de benodigde tijd;
 - informatie over certificering;
4. een overzicht van de competenties van de beoordelaar;
5. een overzicht van beoordelaarsstaken gerelateerd aan de competenties, dus een beschrijving van het gedrag van de competente beoordelaar.
6. beoordelingscriteria bij de beoordelaarsstaken;
7. een beoordelingsformulier.

4.2 Werkwijze tijdens de proeve

De beoordelaarsproeve heeft de vorm van een *arbeidsproef*, dat wil zeggen dat de proeve wordt afgelegd in de beroepspraktijk. Dit betekent dat de beoordelaar in de praktijk wordt geobserveerd terwijl hij zelf een student beoordeelt (figuur 1). Op grond van het geobserveerde gedrag formuleert de observator feedback en een beoordeling. De beoordelingsprocedure begint ermee dat de beoordelaar de observator ontvangt in zijn instelling en informatie geeft over de inhoud van de proeve die hij gaat beoordelen. Vervolgens is de observator aanwezig bij de uitvoering en de nabespreking van de proeve die de student aflegt. Aansluitend op de proeve bespreken de observator en de beoordelaar de beoordelaarsproeve na. Om een compleet beeld te krijgen kan de observator tijdens de nabespreking aan de beoordelaar vragen zijn handelen te motiveren. Daarna geeft de observator de beoordelaar een beoordeling (voldoende of onvoldoende) en de feedback die bij de beoordeling hoort. Op basis van deze feedback kunnen de beoordelaar en de observator besluiten een aantal voornemens te formuleren voor de verdere ontwikkeling van de beoordelaar.

Figuur 1: betrokkenen bij de beoordelaarsproeve

4.3 Beoordelaarstaken

In de proeve worden de volgende beoordelaarstaken omschreven:

- Organiseren en voorbereiden: in overleg en samenwerking met de afdelingsleiding en de student zorgen dat het mogelijk is om de proeve af te leggen.
- Omschakelen: de overstap maken van de rol van werkbegeleider naar de rol van beoordelaar.
- Observeren: het zo nauwkeurig mogelijk observeren van het gedrag van de student.
- Overleggen: het bevragen van de student over het geobserveerde gedrag; doel hiervan is de student zijn handelen te laten motiveren.
- Opschrijven: het maken van aantekeningen tijdens het observeren en overleggen, zodat specifieke feedback gegeven kan worden, geïllustreerd met voorbeelden van gedrag.
- Oordelen: het beoordelen van de mate waarin de student de vereiste taken naar behoren uitvoert. Komen tot een eindoordeel.
- Ontwikkelingsgerichte feedback geven: na afloop van de proeve in een gesprek met de student aangeven wat sterke punten zijn in het vertoonde gedrag en welke punten verbetering behoeven; het hanteren van de feedbackregels daarbij.

De wijze waarop een beoordelaar deze taken uitvoert maakt duidelijk in hoeverre hij competent is. Ter illustratie geven we in het kader hieronder de toelichting uit de beoordelaarsproeve bij de competentie *is sociaal en communicatief vaardig*. Uit de toelichting blijkt dat deze competentie een rol speelt bij het organiseren en voorbereiden, het overleggen, het opschrijven en het geven van ontwikkelingsgerichte feedback.

Het is van belang dat je een aantrekkelijke samenwerkingspartner bent. Dat is een voorwaarde om in de voorbereiding met de student een gemeenschappelijk beeld op te kunnen bouwen van doel en werkwijze van de proeve. Daarnaast moet je in staat zijn de student tijdens de nabespreking op een inspirerende en motiverende manier van feedback te voorzien (feedbackregels – drietrap), ook als het resultaat de leerling tegenvalt. Voorwaarde hiervoor is dat je tijdens de proeve aantekeningen maakt, waarbij je specifiek bent, selectief te werk gaat en zowel positieve als negatieve punten noteert.

5 De training voor de beoordelaars

Nadat de beoordelaarsproeve ontwikkeld was heeft een groep trainers in samenwerking met een extern bureau de beoordelaarstraining ontworpen. De beoordelaarsproeve is richtinggevend geweest voor de opzet van de training. De betrokken trainers zijn afkomstig van de drie ROC's. Het ontwerptraject vormde voor de trainers tevens hun professionaliseringstraject, waarin zij zich gezamenlijk voorbereidden op de uitvoering van de training. De ontwikkelde beoordelaarstraining duurt twee dagdelen. Aan de training doen per keer maximaal veertien beoordelaars mee, die afkomstig zijn uit diverse settings, bijv. een algemeen ziekenhuis, een instelling in de gehandicaptenzorg of een thuiszorgorganisatie. De deelnemers doorlopen een programma waarin een belangrijke plaats is ingeruimd voor discussie en gezamenlijke reflectie. In de training wordt gebruik gemaakt van videobeelden die – met het oog op herkenbaarheid en identificatie – zijn opgenomen in de setting waar de deelnemers werkzaam zijn. Op elke video is een beoordelaar te zien die een student beoordeelt. De video-opnamen zijn zgn. *triggertapes*: filmpjes van enkele minuten, bedoeld om de discussie over het vertoonde gedrag op gang te helpen. De video's beslaan dus geen complete proeve, maar slechts een deel daarvan. Op de verschillende video's is zowel gewenst als ongewenst gedrag van de beoordelaar te zien. Zo is er bijvoorbeeld een opname van een beoordelaar die een leerling tijdens de proeve een tip geeft (ongewenst gedrag). De deelnemers scoren dit gedrag met behulp van het beoordelingsformulier bij de beoordelaarsproeve. De discussie naar aanleiding van deze opname gaat vervolgens over het onderscheid tussen beoordelen en begeleiden. Door een reeks van dergelijke fragmenten te bekijken en telkens de criteria van de beoordelaarsproeve toe te passen op de situatie, ontwikkelen de deelnemers gaandeweg een gemeenschappelijk beeld van de *do's and don'ts* van het beoordelen.

In de periode die volgt op de twee bijeenkomsten hebben de deelnemers de gelegenheid om zich in hun werksituatie op eigen kracht of met hulp van collega's/praktijkopleiders verder te bekwamen in het beoordelen van studenten. Ook voor dit leerproces is de beoordelaarsproeve een richtinggevend hulpmiddel.

Als een deelnemer voldoende vertrouwen heeft in zijn eigen kunnen, dan meldt hij zich aan voor het afleggen van de beoordelaarsproeve. Legt hij deze proeve met goed gevolg af, dan ontvangt de deelnemer het certificaat *Beoordelaar RBA-4* van de examenbank RBA-4.

Met het traject sluit RBA-4 op een innoverende manier nauw aan bij de kwaliteitsstandaarden van het KCE (zie het kader en het interview met Marja Creemers elders in dit boek). Dit heeft ertoe geleid dat het KCE het project in mei jl. heeft genomineerd voor de Cees Datema prijs.

Uit de 'Standaarden en werkwijzen KCE Nieuwe stijl (concept)':

Domein B: deskundigheid van betrokkenen.

Bij deze standaard wordt beoordeeld of de instelling kan aantonen over welke competenties betrokkenen als bijvoorbeeld beoordelaars moeten beschikken en op welke wijze de ontwikkeling van deze competenties ter hand worden genomen.

6 Ervaringen en reflecties

Inmiddels zijn enkele trainingen uitgevoerd en geëvalueerd en hebben de eerste deelnemers de proeve van bekwaamheid afgelegd. Enkele effecten zijn al zichtbaar:

6.1 Bewustwording

Het besef dat een proeve van bekwaamheid deel uitmaakt van het examen wordt sterker, met als gevolg dat het afnemen van een proeve door de beoordelaars serieuzer wordt genomen. In sommige instellingen is vanuit de wens om het beter te doen sprake van een herbezinning op de huidige manier van werken met de proeven.

6.2 Contact praktijk - ROC

Een gunstig effect van het werken met proeven van bekwaamheid die in de beroepspraktijk worden afgelegd is de intensivering van het contact tussen het werkveld en de ROC's. De trainers (ROC-docenten) bezoeken de instellingen en nemen daar beoordelaarsproeven af.

6.3 Ontwikkelingsgerichte benadering

De proeve is nadrukkelijk neergezet als een ontwikkelingsgericht instrument is niet als een middel om 'even af te rekenen'. Effect van deze insteek is dat de beoordelaars gericht een vervolg kunnen geven aan het leerproces op basis van de feedback die de trainer geeft.

6.4 Succesfactor: uitwisseling

Zoals bij veel trainingen geldt ook voor de training voor de beoordelaars dat de deelnemers vooral veel zeggen te leren van het uitwisselen van ervaringen met anderen.

6.5 Aandacht voor verschillen

Deelnemers geven aan dat het beoordelen van leerlingen op niveau 1 en 2 niet hetzelfde is als op niveau 3 en 4. Om een hoger rendement uit de training te halen en elkaar minder te hoeven uitleggen over de verschillen, zal in het vervolg in de trainingen met homogene groepen gewerkt gaan worden, waarbij wel de mix van werkvelden wordt gehandhaafd.

6.6 Competenties opnemen

Een punt dat tijdens de ontwikkeling van de beoordelaarsproeve speelde was of het wel of niet noodzakelijk is om de beschrijving van de beoordelaarcompetenties op te nemen in de proeve. Als in de proeve de beoordelaars taken staan beschreven, voegen competenties dan nog wel iets toe? En lopen we niet het risico dat het voor de deelnemers verwarrend wordt? Uiteindelijk is besloten de competenties wel op te nemen, om zoveel mogelijk aan te sluiten bij de nieuwe kwalificatiestructuur (kwalificatieprofielen). De eerste evaluaties laten inmiddels zien dat de deelnemers de competenties wel nuttig vinden, omdat zij kleur en reliëf geven aan de rol van de beoordelaar en daarmee helpen bij de beeldvorming. Eén deelnemer schreef: "De taken zijn heel concreet, terwijl de competenties aangeven waar het vandaan komt".

7 Ontwikkelingen

Er is binnen RBA-4 al veel bereikt, maar een ontwikkeling als deze is nooit af. Aan verdere verbetering wordt volop gewerkt. We geven enkele voorbeelden:

7.1 Vraaggericht werken / EVC³

In de nabije toekomst wordt het voor een beoordelaar mogelijk, om zonder aan de training te hebben deelgenomen wel de proeve van bekwaamheid af te leggen. Als de beoordelaar al beschikt over de benodigde competenties, dan worden die door het afleggen van de proeve erkend.

7.2 Doorontwikkeling proeven van bekwaamheid

De proeven van bekwaamheid voor de gezondheidszorgopleidingen zullen verder verbeterd worden. De nadruk zal daarbij steeds nadrukkelijker komen te liggen op kritische beroepssituaties (of kernsituaties) en de bekwaamheden die daar in nodig zijn. Ook zal de 'methodenmix' nog worden aangepast met het oog op validiteit en betrouwbaarheid van de proeven: wat meet je in de beroepspraktijk, wat op school en op welke manier?

7.3 Ontwikkeling examenbank

In het voorjaar van 2004 is de organisatie verder geprofessionaliseerd door het oprichten van een coöperatie die examenproducten levert: *de examenbank RBA-4 voor gezondheidszorg en welzijnsopleidingen*.

³ Erkenning verworven competenties. Zie ook de bijdrage van M. van den Dungen, elders in deze bundel.

Met de examenbank wordt beoogd om in de toekomst andere ROC's te ondersteunen bij het implementeren van competentiegerichte examinering. De examenbank beschikt over praktische en bruikbare proeven van bekwaamheid en in de loop der jaren is in samenwerking met de instellingen de deskundigheid ontwikkeld om de proeven te implementeren. Door de komst van de nieuwe kwalificatiestructuur leeft binnen veel ROC's de wens om stappen te zetten in de ontwikkeling en invoering van nieuwe examens. De ervaringen van de examenbank kunnen daarbij goede diensten bewijzen.

Jane Groenendijk is projectleider van de *examenbank voor gezondheidszorg- en welzijnsopleidingen RBA-4*.
Leo Dercksen is adviseur bij Kessels & Smit, *The Learning Company*